

*Кущенко Ж. Л.,
старший викладач кафедри англійської філології
Харківського національного університету будівництва та архітектури
Песоцька Д. Л.,
доцент кафедри романської філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПЕРЕКЛАД ЯК ФЕМІНІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблеми перекладу з феміністичної точки зору, згідно з якою переклад залежить від певних культурних та політичних контекстів. У рамках феміністичного дискурсу було поставлено питання про політику перекладу, тобто особисту позицію перекладачки, а також вплив цієї позиції на переклад.

Ключові слова: феміністичні дослідження, розрізнення, теорія перекладу, перекладацькі міфи.

Фемінізм як значущий соціальний рух останніх десятиліть ХХ ст. мав чималий вплив на галузь перекладознавства. Торкаючись питання про нерівність статей у суспільстві, феміністичний дискурс істотно трансформує традиційні уявлення про переклад, що пов'язані із пріоритетом влади універсального над індивідуальним, легітимацією одних форм за рахунок маргіналізації інших, перевагою тотожності над відмінністю, що було характерним для класичного, традиційного перекладацького дискурсу. У зв'язку з цим у феміністичній теорії стає **актуальною** проблема «жіночого перекладу», що нерозривно пов'язана з теоретичним осмисленням різноманітних філософських дискурсів, що мають відношення до таких понять сучасного мислення, як плюралізм істин, різноманіття смислів та значень, ствердження розрізненнь, принципу неієрархізованості. **Мета** цієї роботи полягає у тому, щоб виявити вплив певних культурних та політичних контекстів на перекладацьку та дослідницьку практику, а також продемонструвати, наскільки переклад, як і будь-яка інша творча діяльність, перебуває під впливом соціальних рухів та політики своєї епохи.

Фемінізм формулює проблему перекладу як культурний твір, який виділяє відмінності між жінками. Критична робота, яка здійснюється в галузі феміністичних досліджень перекладу, демонструє, що замість того, аби сприяти взаєморозумінню переклад часто провокує «культурний шок». Тому феміністичні дослідниці почали цікавитися проблемою культурної можливості перекладу феміністичних дискурсів: чи існують базові феміністичні ідеї, що опираються «шоку» перекладу, чи фемінізм має залишатися національним, регіональним або навіть етнічним?

Під час перших перекладів деяких феміністичних творів виникла необхідність «опосередкування» критичних робіт, які дали би змогу зробити доступними для цільової культури певні феміністичні тексти. Незважаючи на ідеологію, яку пропонує фемінізм як міжнародний рух, що стосується всіх жінок, сприйняття іноземних феміністичних текстів не завжди було легким. Наприклад, у США знадобилося «опосередкування», пояснення перекладу деяких французьких текстів, щоб дати змогу університетській феміністичній публіці прочитати тексти Е. Сіксу та Л. Ірігаре. Проблема культурного розрізнення одразу поставила відома феміністка С. Гілберт: «Навіть якщо я доволі до-

бре говорю французькою, все ж таки це інша культура. Вона нас зачаровує, лякає та здається нам неймовірно привабливою. Мені здається, що нам необхідне не тільки опосередкування, але й опосередкування опосередкування» [4, с. 7]. Цю ідею підтримує й канадська критичка Біна Фрайвальд, яка розглядала проблему сприйняття феміністичного дискурсу у англо-американському перекладі та підкреслювала важливість критичного тексту – опосередкування, який є більш цінним, ніж текст, що перекладається, оскільки «шок» перекладу не дає змогу відбутися читанню.

Щось подібне сталося у Німеччині, коли німецькі перекладачі текстів американки М. Дейлі практично неможливо було читати, адже гру слів неможливо було передати через культурні відмінності.

На початку 90-х рр., наприкінці періоду, коли з'явилося багато критичних «опосередкувань» іноземних феміністичних текстів, були поставлені нові питання в рамках феміністичного перекладознавства (напр., панування англійської мови у феміністичному дискурсі, насильство деяких феміністичних висловлювань, елітизм у деяких підходах до перекладу). Переклади таких полісемічних авторів, як Л. Ірігаре та Е. Сіксу призвели до складного аналізу технічних труднощів та теоретичних етичних проблем. Канадська феміністична дослідниця Б. Годар навіть винайшла термін – *woman-handle* (неологізм, який вона утворила від слова *manhandle*), що позначає перекладачку, яка грубо поводиться з текстом – пише передмову та робить зноски унизу сторінки (деякі перекладачки дозволяють собі вносити доповнення до текстів). Такого роду перекладачка ніби захоплює текст, щоби ним маніпулювати, маючи на меті відобразити феміністичні інтереси. З іншого боку, Годар піддає критиці деякі спрощені переклади (наприклад, переклади творів Ірігаре англійською мовою), які роблять тексти дуже «зрозумілими», що занижує їхню цінність та стирає іноземний колорит. Б. Годар згадує ще у своїй роботі «Теоретизуючи феміністичний дискурс/переклад. Переклад, історія та культура» «гіпер-переклади» експериментальних текстів, наприклад, творів Н. Брассар («Повітряний лист» 1989 р.) та М. Дейлі, в яких зроблено спробу пояснити у текстах прихований смисл та є алюзії на літературні тексти чи культурні практики. Усі ці переклади експериментальних текстів – поетичних та теоретичних – спонукали перекладачок та дослідниць поставити собі питання про політику перекладу, тобто особисту позицію перекладачки, а також про вплив цієї позиції на переклад. Годар, своєю чергою, поставила проблему суб'єктивності перекладачки, розуміючи під цим її намагання ствердження своєї ідентичності, її політичну позицію, яка присутня у есе, передмовах, примітках, що має неабиякий вплив на текст, який перекладається.

Більш проблематичною, з точки зору Б. Годар, є роль викладачки чи педагога, яку брали на себе багато перекладачок на початку феміністичного руху, намагаючись «говорити правильно». Дослідниця наводить приклад такої стратегії поведінки з боку Е. Віселінк, німецької перекладачки М. Дейлі, оскільки вона весь час втручалася у текст, пояснюючи гру слів або звертаючи увагу читачів на схожість патріархатного стилю в англійській та німецькій мовах. Таку позицію Годар пояснює тим, що жінки-перекладачки не мають свого голосу в культурі та не мають можливості виробляти власну систему значень, що спонукає їх писати передмови до своїх перекладів.

70-х рр. перекладачки феміністичних текстів європейських та американських авторок розробили великі перекладацькі проекти з метою знайти роботи померлих авторок для того, щоб зробити їхні роботи доступними для аудиторії та мати доступ до інших культур. Такі видавництва, як Virago та The Women's Press у Великобританії, Frauenoffensive та Orlando у Німеччині чи The Feminist Press Університету Нью-Йорка склали списки творів померлих жінок-авторів. Водночас неабияк кількість перекладів феміністичних європейських та американських авторок були перечитані та піддані критиці через те, що перекладачі часто піддаються спокусі доповнити свої переклади, причому такі «доповнення» нерідко містять у собі упереджене ставлення до жінки. Статті Маргарет Саймонс про «Другу статтю» С. де Бовуар, в яких було проаналізовано помилки під час перекладу цього твору англійською мовою, є яскравим прикладом такої критики. Саймонс також піддала критиці переклади німецької авторки Крісти Вольф, заявивши, що можна сумніватися у якості перекладів більшості жіночих авторів під приводом того, що жіночі твори менше цінуються у «великій» літературі. У таких перекладах згладжується присутність жінки, видаляються довгі уривки вихідного тексту, а також далеко не завжди передаються стилістичні тонкощі.

Ще один приклад наводить Сюзанн де Логбінєр-Харвуд, канадська перекладачка феміністичних творів, з твору Віолетт Ледюк «Позашлюбна дочка» («La bâtarde»):

“Je suis née brisée. Je suis le malheur d'une autre. Une bâtarde, quoi” [8; с. 107]. Перекладач Дерек Колтман переклав цей па-саж англійською мовою так:

“I was born broken. I am someone else's misfortune. A bastard”, тим самим виключаючи жіночий рід зі слова «інша», тим більше, коли йдеться про позашлюбну дитину, яка була проблемою саме жінки, а не чоловіка.

З того часу, як гендерний підхід з філософським підґрунтям став застосовуватися у теорії перекладу, почали з'являтися перегляди фундаментальних міфів у теорії перекладу. Авторкою однієї з таких інтерпретацій є Карін Літтау, англійська дослідниця, яка критикує пануючий міф у перекладознавстві про Вавилонську вежу і пропонує розглядати фігуру Пандори як можливу феміністичну альтернативу. Згідно з історією про Вавилон Бог розбив одну мову, яка існувала, на сотні мов з метою покарати людей за їхню гординю та зарозумілість, оскільки вони побудували вежу, що діставала до небес, імітуючи вежу божества. На думку К. Літтау, постійні посилання на роботи Ж. Штайнер та Ж. Дерріда передбачають віру у певну першорідну мову як дар Божий, мову, якою всі говорили та розуміли один одного, довавилонською «Адамовою мовою». Дослідниця використовує інтерпретацію Дерріда багатьох призначень Вавилона, тобто мова після «Вавилона» є розщепленою, розділеною, амбівалентною, відбувається руйнування комунікації, яку не в силах подолати переклад.

Літтау пропонує інший теоретичний підхід, пропонуючи феміністичний перегляд міфологічної жіночої фігури, що часто зустрічається у перекладацькому дискурсі – фігури Пандори. Пандора, перша жінка грецької міфології та дружина Прометея, відчинила скриню через свою цікавість та випустила все зло світу, включаючи лінгвістичний хаос. Інтерпретуючи цю історію та використовуючи методологію Л. Ірігаре, Літтау розглядає Пандору з її рогом достатку як приклад множинності значень, підкреслюючи, що жінка не може бути чітко визначеною та заданою у чіткі рамки. Це, за її словами, різко контрастує з редукаціоністським підходом традиційного патріархатного порядку, який «у відповідності з процедурою, яку Ірігаре називає “hom(me)ology”, фокусується на одному (тобто один підхід до життя, в якому домінує чоловіча влада, одна мова, одне домінуюче значення, один «добрий» переклад, заснований на придушенні іншого та ствердженні того ж самого) та розглядає жіноче як «інше» [7, с.186].

Перегляд міфу про Пандору показує серійний характер перекладу: завжди з'являються все більше та більше нових перекладів. Акцент робиться не на ідеальному перекладі, якого неможливо досягти, не на деконструкції традиційної ієрархії між перекладом та оригіналом, не на еквівалентності чи уявній лінгвістичній цілісності. Літтау підкреслює, що оскільки кожний текст може бути заново перекладений, а кожний міф переписаний, серійність є умовою перекладу, умовою, що не має ані початку, ані кінця. Дослідниця пояснює: «Перекласти її (Пандори) ім'я – це не перекласти у кінцевому підсумку її, не наблизитися до початкової умови, а перекласти заново, ще раз» [9, с. 24]. Пандора Літтау у перекладі – це аргумент для проліферації версій, значень та текстів (більше, а не менше), для ексцесу, для множинних перекладів як «позитивної» діяльності.

Таким чином, Літтау розглядає переклад як рух, який вона пов'язує із сучасними феміністичними роботами в галузі літературного критицизму та психоаналізу. Її підхід демонструє результати змінення феміністичної теорії та перекладознавства. Літтау менше турбує кінцевий результат і його еквівалентність чи правильність, ніж сам процес читання, перечитування, переписування та культурні й ідеологічні відмінності, які впливають на цей процес. Такий підхід є символічно вираженим в образі Пандориного рогу достатку, переповненого перекладами, які є свідками культурних та політичних відмінностей.

Робота ще однієї психоаналітичної дослідниці Б. Етінгер у певному сенсі доповнила інтерпретацію фігури Пандори. Розглядаючи переклад як відносини з невідомим, дослідниця визначає ці відносини як матричні та утворює неологізм – метраморфічна діяльність (метраморфозіс – гра слів: *meta* – префікс, що позначає перехідний стан, перетворення, *mater* – мати, матка, матриця; а також *morphe* – форма та *Morpheus* – давньогрецький бог сну). Цим терміном Етінгер позначає процес, що продукує зміни, пов'язані з модифікацією значення, які вони утворюють без заміщення чи переміщення позначувача. У перекладі, який націлений на подолання розрізень, такі відносини виключають ідеалістичний підхід, який передбачає, що текст – це окремі одиниці, що окреслені чіткими кордонами, та одна версія згодом замінює іншу. Це також виключає більш реалістичне метонімічне бачення перекладу, в якому він є часткою оригіналу, яка пізніше позначатиме одне ціле. Метраморфозіс Етінгер, застосований до перекладу, привносить жіночий/материнський елемент, який є відсутнім у патріархатному дискурсі. Етінгер пише: «Ми знаходимося у пастці аксіоми еквівалентності. Фалос – це цінність,

успадкована від одного позначувача до іншого, він привласнює собі все. Але символічне більше, ніж Фалос» [2, с. 287]. Теоретизуючи та розвиваючи матричну парадигму, Етінгер утворює жіноче символічне, яке приймає розрізнення, а не замінює його, легалізує та відображає «інакшість» у тексті, що перекладається, яку неможливо елімінувати чи «привласнити».

З цієї точки зору переклад як метраморфічна діяльність розглядається як зіткнення, обмін, трансформація, а не асиміляція, заміщення чи відкидання. Більш диференційований підхід до Іншого дає змогу значенню бути не наперед заданим, а утворюватися/продуватися, не витіснитися, а переноситися. Завдяки цьому з'являється точка зору на переклад як на таку діяльність, що залежить від навколишнього середовища і водночас сама впливає на навколишній світ. Таким чином, метраморфічний підхід дає змогу розглядати переклад з гендерної точки зору у більш широкому контексті культури та її стереотипів, що означає можливість **подальших** теоретичних/методологічних змін у самій теорії перекладу.

Література:

1. Деррида Ж. Вокруг Вавилонских башен. 2-е изд., испр. СПб: Машина, 2012. 378 с.
2. Ettinger B. "Matrixial Trans-subjectivity" in: *Problematizing Global Knowledge. Theory, Culture and Society*. Volum 23, Numbers 2–3, 2006. p. 263–341.
3. Freiwald B. The Problem of Trans-Lation: Reading French Feminism. Vol. IV, 2, 1991. p. 55–68.
4. Gilbert S. *Shakespeare's Sisters Feminist Essays on Women Poets*. New Haven and London: Yale University Press, 1981. 564 p.
5. Godard B. *Theorizing Feminist Discourse/Translation*. Translation, History and Culture. Eds. Bassnett, Susan & A. Lefevere. Londres: Pinter Publishers, 1990. 451 p.
6. Godard B. *Translating (With) the Speculum*. Vol. IV, No. 2, 1991. p. 85–121.
7. Irigaray L. *This sex which is not one*. Cornell University Press, New York, 1985. 223 p.
8. Leduc V. *La bâtarde*. Editeur: Gallimard, 1996. 326 p.
9. Littau K. *Pandora's Tongues* (2000). URL: <https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/2000-v13-n1-ttr1492/037391ar.pdf> (Accessed 1 May 2018).
10. Lotbinière-Harwood S. *The Body Bilingual: Translation as a Re-Writing in the Feminine*. Toronto: The Women's Press, 1989. 342 p.

Куценко Ж. Л., Песоцкая Д. Л. Перевод как феминистская проблема

Аннотация. Статья посвящена анализу проблемы перевода с феминистской точки зрения, согласно которой перевод зависит от определенных культурных и политических контекстов. В рамках феминистского дискурса был поставлен вопрос о политике перевода, т.е. личной позиции переводчицы, а также влиянии этой позиции на перевод.

Ключевые слова: феминистские исследования, различие, теория перевода переводческие мифы.

Kushchenko Zh., Pesotska D. Translation as feminist problem

Summary. The article is dedicated to analyzing the problem of translation from the feministic point of view according to which translation depends on certain cultural and political contexts. Question about the politics of translation was raised within the scope of feministic discourse, i.e. the question of the personal stand of a female translator as well as the influence of this stand onto the translation.

Key words: feministic studies, difference, translation theory, translation myths.